

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך לא, תש"מ

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

שמות במשקל קטלות, קטילה, קטילות

(סיום)

ג. קטילות

28. בקרירות

בתחינה שלאחר התפילה נאמר: ואקיים מצוותיך ועדותיך בקרירות אני וזרעי (T-S N.S. 328.5); ואקיים מצוותיך ועדותיך בקרירות לִיִּקֵּב אני וזרעי (תפלאל קדמונים רכו ע"ב).
בן־יהודה מביא מקור אחד בלבד: ולא נתן הקב"ה בהם פח בעין ולא ברירות בלב (ההקדמה לפירוש ספר יצירה לר"י ברצלוני) = 'הפח לראות ולהבחין'. אבן־שושן ציטט מקור קדום (ירוש' תעניות סז ע"א: בברירות פפ"ך), אלא שההוראה שונה 'בור, ניקיון'. ולא נתברר לי, מפני מה נתעלם מהמובאה של בן־יהודה.

29. חלישות

בחלישות חיל: נסים הפבלי (מחזורי הספרדים).
בחלישת חיל: נסים הפבלי (מחזור ספרדי; לונדון
(Or. 5557 L/22).

בחלישות פח: נסים הפבלי (רומא 1270).
אבן־שושן הביא "חלישות הלב" מרש"י ו"חלישות דעת"
מבמדבר רפה ו'. בני תימן גורסים: חלשות (מנורת המאור קעז.
ורצהבי, אוצר)⁴⁶.

46. רצהבי מעיר על הניקוד המצוי בכל המילונים "חלשות".

30. חֲצִיפוֹת

בפי יהודי מרוקו מצויה חֲצִיפוֹת = 'חוצפה'; חֲצִיפָה =
'חצוף' ⁴⁷.

31. בְּנִיעוֹת

בְּנִיעוֹת חיל: נסים הבבלי (ברטינורו 1390).
בכניעת חיל: נסים הבבלי (רומא 1270).
בכניעת נפש: נסים הבבלי (לפי מילון בן-יהודה) ⁴⁸.
בכניעת פח: נסים הבבלי (מחזור ספרדי; לונדון Or. 5557
(L/22).

32. מְחִילוֹת

לְסְלִיחוֹת חטא וְלְמְחִילוֹת עוֹן (מוסף לר"ח): סידור רס"ג
;T-S 10.H. 10/1 ;Or. 1080 2/45 ;קמבריג'
T-S N.S. 235/171; T-S N.S. 120/41
בסידורי אשכנזים וספרדים: לְסְלִיחוֹת חטא וְלְמְחִילוֹת עוֹן.
בתפאלאים התימניים נוסח התפילה שונה, ואין בהם שני
הביטויים האלה. בסידור פרסי (טל, 173): רחמ' תכת' בספר
רחמ' תכת' בספר מחילה... מחילות עוון.

33. נְמִיכוֹת

בְּנְמִיכוֹת קומה: נסים הבבלי (סידור ברטינורו, סידור
רומא).

47. ראה אבינרי, גנזים מגולים, ורצהפי, אוצר.

48. לא עלה בידי לברר, על פי איזה כ"י או דפוס מצטט בן-יהודה
מפייטן זה.

בְּנִמְיַכַּת רוּחַ: נְסִים הַבְּבִלִי (לוֹנְדוֹן L/22 Or. 5557;
מחזור ספרדי; מחזורי הספרדים).

הַמִּלּוֹנִים מְבִיאִים "נְמִיכַת רוּחוֹ" מַחֲבֹת הַלְּבָבוֹת, אֲבֵל
אוּלֵי נִיתָן לְמַצּוֹא אוֹתוֹ בְּשִׁנּוּי סֹדֵר הַתִּיבּוֹת (לְצוּרֵךְ הַחֲרוּז) כְּבֵר
אֲצֵל הַקְּלִיר:

דְּכֵאֵי רוּחַ נְמִיכַת / מַחֲפֵשֵׁי בִיּוֹם דִּין זְכוּת (מוֹסֶף א' לְרֵאשׁ
הַשָּׁנָה, אֲנִסִּיכָה מִלְפִּי).

34. נְעִימוֹת

שָׁנַת יִשְׂרָאֵל . . . שָׁנַת נְעִימוֹת קוֹל: T-S. H. 6/19 (עֲבוּדָה
לְיוֹה"כ).

בְּמִלּוֹנִים מוֹבֵאת צוּרַת "נְעִימוֹת" בְּנִפְרָד בְּלֵבֵד.

35. סְלִיחוֹת

לְסִלְיָחוֹת חֲטָא וּלְמַחֲלֵלוֹת עוֹוֹן. רֵאָה: מְחִילוֹת —
וְהוֹסֶף: וּרְפֵאוֹת בְּשִׁרְנוֹ וּסְלִיחוֹת עוֹוִינּוֹ: סִידוּר רֶס"ג, עֲמ'
מֵט (=תְּפִלָּא קְדַמוֹנִים רְכוּז: וּסִלְיָחַת עוֹוִינּוֹ).

36. עֲקִידוֹת

בְּעֲקִידוֹת יִצְחָק מֵתִים תְּחִיָּה: T-S N.S. 325/211 (סִימְנֵי
נִיקוּד בְּבִלִיִּים בּוֹדְדִים). וְעֲקִידוֹת יִצְחָק אֲבִינוּ . . . : לוֹנְדוֹן, גֶּסְטֵר,
10576 (סִידוּר פֶּרְסִי), עֲמ' 43; וּסִידוּר פֶּרְסִי (טֵל, 160). וּבְכֹל
סִידוּרֵי אֲשַׁכְּנִיזִים וּסְפָרְדִים: וְעֲקִידַת יִצְחָק, וְתִימְנִים: וְעֲקִידַת
יִצְחָק.

37. עֲרִיכוֹת
ראה צְמִיחוֹת.

38. צְבִיעוֹת .

בְּיִהוּדָה פּוֹתֵב: "מִלָּה נִהוּגָה בְּדִיבּוּר וּבִסְפָרוֹת", דֵּהֵינּוּ
חִידוּשָׁה שֶׁל הָעֵבְרִית הַחֲדָשָׁה. וְאִכֵּן, גַּם אֲבֶן-שׁוֹשֵׁן וְכִנְעֵנִי
מִצְטַטִּים רַק מֵעֵט מִן הַסְּפָרוֹת הָעֵבְרִית הַחֲדָשָׁה (בְּרִדִּיצ'בִּסְקִי,
א"צ גְּרִינְבֵּרְג וְקִלוֹזֶנֶר). אוֹלַם תִּיבָה זֹאת מִשְׁמַשֵּׁת בְּדִיבּוּרִים שֶׁל
יְהוּדֵי מְרוֹקוֹ, וְאִפְשָׁר שֶׁהִיא מִשְׁמַשֵּׁת גַּם בְּפִי עֲדוֹת אַחֲרוֹת, וְאֵךְ
מִקְרָה הוּא, שֶׁטֶרֶם נִמְצָא לָהּ תִיעוּד קְדוּם יוֹתֵר.

39. צְמִיחוֹת

וְצְמִיחַת קֶרֶן לְדוֹד עֲבָדָךְ וְעֲרִיכַת נֹר לְבֵן יֵשִׁי מִשִּׁיחַךְ
(עֲמִידָה לִימִים נֹרָאִים, וּבִכֵּן תֵּן כְּבוֹד) — כֶּךָ בְּכָל מַחְזוֹרֵי
הָאֲשַׁכְנָזִים וְהַסְּפָרְדִּים, אוֹלַם בְּמַחְזוֹרִים הָאִיטַלְקִיִּים מִן הַקְּדוּמִים
שֶׁבְּכַתְבֵי-יָד וְעַד לְדְפוּסִים הָאַחֲרוֹנִים: וְצְמִיחוֹת . . .
וְעֲרִיכוֹת . . . אִמְנָה כִּמָּה מַחְזוֹרִים: לוֹנְדוֹן Har. 5686 (בּוֹלוֹנִיָּה
1427); לוֹנְדוֹן Add. 27072 (פְּרִיצוֹל מְאֻיֵּנוֹן 1482) — סִדוּר
רוֹמָא; לוֹנְדוֹן Add. 16577; לוֹנְדוֹן Add. 18691; לוֹנְדוֹן, גֶּסְטֵר,
Or. 10752 (רוֹמָא); דְּפוּס שׁוֹנְצֵין 1485 (רוֹמְנִיָּה); בְּמַחְזוֹר
אִיטַלְיָאנִי, לִיּוֹרְנוֹ תֵרֶט"ז, אֲנוּ מוֹצֵאִים כְּמֵעַט בְּכָל תְּפִילוֹת
הָעֲמִידָה שֶׁל הֵימִים הַנֹּרָאִים: וְצְמִיחוֹת (וְצְמִיחַת) קֶרֶן . . .
וְעֲרִיכוֹת (וְעֲרִיכַת) נֹר . . . — הַתּוֹסֵפֶת שֶׁבְּסוֹגְרִיִּים אוֹלֵי
בְּהַשְׁפַּעַת סִדוּרֵי אֲשַׁכְנָז?

גַּם בְּשָׁנֵי קִטְעֵי גִנְיָה מִצְאָתִי וְצְמִיחוֹת . . . וְעֲרִיכוֹת . . .

T-S N.S. 123.129 ;735.171 ובתפלאלים התימניים אנו מוצאים וצמיחות קרן... וצריכת נר... — כך בתפלאל "קדמונים", בתפלאל "עץ חיים" ובתפלאל "שיבת ציון" (להרב י' קאפח).

אבל בתפילת "הביננו" של רב (ברכות כט ע"א: ובצמיחת קרן לדוד עבדך ובצריכת נר לבן ישי...) גורס תפלאל קדמונים (דף יו.): ובהצמחת קרן... ובצריכות נר... והעיר המעתיק: בק[דום] בפתח. ובנוסח תפילה זו שהובא מסידור תפילה קדמון: ובתיקון היכלך ובצריכות נר לבן ישי...⁴⁹.

40. קביעות

ובזמנם התחילו בקביעות הירח: לונדון Or. 2517 (פ"י קראי 1700), עמ' 142.

קביעות סופה: לונדון Add. 27 086 (גרמניה, מאה י"ד), עמ' 129, 138.

עשיית מעקה וקביעות מזוזה: תכלאל קדמונים, עמ' רסג.

אבן-שושן רשם מובאה אחת מספר "והזהיר": מקום שאין בו קביעות אסורא.

41. שבירות

בשבירות לב: נסים הפבלי (סידור רומא; סידור ברטינורו).

49. ש' אסף, מספרות הגאונים, ירושלים תש"א, עמ' 89.

בְּשִׁבְרַת לֵב: נְסִים הַבְּבִלִי (לונדון Or. 5557 L/22; מחזור ספרדי; מחזורי הספרדים).

42. שמירות

ישמח משה . . . וכתוב בהם שמירת שבת וכן כתוב בתורתך (עמידה של שחרית של שבת).
כך הנוסח בסידוריהן של כל עדות ישראל ביום, אולם בסידור רס"ג ובשורדי הסידורים, שנמצאו בגניזת קהיר, מצויה הרבה הצורה: "שְׁמִירוֹת שַׁבַּת": קימפריג' T-S 10.H.8; Or. 2743; 153.4; 139.7; 123.127; T-S N.S. 121.9; 271.10; 160.20; וכן בסידור תפילה, נוסח פרסי (טל, 68). וצורה זו מצאתיה גם בתפילה אחרת⁵⁰: ושמירות שבת מימים אותה הנחלתה. כך בקטעים T-S N.S. 150.10; 325.211. בולטת העובדה, שבמאמר שבתפילה חסר ההתאם שבמין בין הנושא לנשוא: וכתוב בהם שמירת / שמירות. אולם כך ממש הנוסח גם בכראשית רבה יא (תיאודור-אלבק 95): אברהם אבינו שכתוב בו שמירת שבת ירש את . . . אבל יעקב שכתוב בו שמירת שבת . . . ועל פן ראוי להעיר, שאנו מוצאים גרסה אחרת בכמה קטעי גניזה: וכתוב בהם שְׁמִירוֹת שַׁבַּת: קימפריג' T-S N.S. 115.56; 155.1; 272.49; אוקספורד 2844. [Heb. d. 50 (21–2)].

50. הברכה השנייה שלפני שמע בערבית של שבת, המצויה בסידור רס"ג (בשנינו נוסח) עמ' ק"י. וראה ש' אסף, מספרות הגאונים, עמ' 75 (ושם: שמירת שבת).

וכן בכ"י של סידור רס"ג, פמצויץ בחילופי נוסחאות של הסידור, עמ' קיב. ומשער אני, שגרסה זו באה לפתור את הקושי שבהיעדר התאם תחבירי, וסיוע לכך אני מוצא בגרסה: "וכתוב בהם חק שמירת שבת" — כך בסידור קורפו, פ"י פרסי héb. 606, עמ' 14; במחזור רומניה (קושטא 1574) ובסידור פפא (קלעא/קרים 1735).

ראובן סיוון

בן־יהודה, י"ל גורדון והרחבת הלשון

ב'הצבי, עתון שבועי לחדשות, לספרות ומדע הלשון, ועניני המדינות' מיום ט' בתמוז אלף ותתכה לחורבן (תרנ"ז), במדור 'הלשון, המלחמה על ה"מרחיבים"' מוסיף העורך, א' בן־יהודה, להתפלמס עם מתקיפי בעלי 'הלשון הירושלמית' (ראה קונטרס ב' של 'לשוננו לעם') ומעלה על נס את לשון הפייטנים וחכמי ימי הביניים:

'... וכאשר באו הפייטנים ויחפצו לתת ארשת שפתים למחשבות ומושגים חדשים לא שאלו שאלות אם מותר להרחיב הלשון. הלשון הזאת שכתבו היתה לשונם הטבעית, ועשו בה כאשר יעשו כל בעלי לשון טבעית, ויצרו להם מלות. אם טובות ואם רעות, אם יפות או מכוערות, אם על פי דקדוק הלשון או אין — זאת שאלה אחרת. אך יצר יצרו ובנו מלים למאות, וכפרט ענק הפייטנים הקליר, אשר דמיונו החזק, המבהיל, הנורא, היה מתחנק בתוך הגבול הצר של לשוננו, וישבר ויפוצץ את הבריחים והמסגורים, ויחצב לא אבני גזית,